

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

СТАЛИЙ РОЗВИТОК – XXI СТОЛІТТЯ

Дискусії 2023

**Збірка матеріалів
VIII Міжнародної науково-практичної конференції
«Сталий розвиток – XXI століття (наукові читання імені Ігоря Недіна)»**

**Київ, Україна
2024**

УДК 66.012:658.567.1:368.075.8
ББК 65.9(4УКР)-98

*Рекомендовано до друку Вченою радою Національного університету
«Києво-Могилянська академія». Протокол №6 від 28 березня 2024 року*

Рецензенти:

Аушева Н.М., д-р. техн. наук, проф. (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»); *Гукалова І.В.*, д-р. геогр. наук, проф. (Інститут географії НАН України)

Сталий розвиток – XXI століття. Дискусії 2023: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції / Національний університет «Києво-Могилянська академія» / за ред. проф. Хлобистова Є.В. – Київ, 2024. – 339 с. – Електронне видання.

ISBN: 978-617-7668-55-7

Результати досліджень, що оприлюднені у збірці матеріалів висвітлюють широке коло теоретичних і прикладних проблем соціально-економічного, техніко-технологічного, інформаційно-аналітичного, соціально-філософського та освітнього забезпечення переходу України на шлях сталого розвитку, з урахуванням сучасних трансформаційних процесів. Особливу увагу приділено проблемам моделювання суспільно-економічних і екологічних процесів для ефективного територіального й корпоративного управління, державної політики і самоврядування.

Науковий редактор: д.е.н., проф. Хлобистов Є.В.

*Наведені у виданні наукові доповіді були обговорені на
VIII Міжнародній науково-практичній онлайн-конференції «Сталий розвиток – XXI століття
(наукові читання імені Ігоря Недіна)», яка відбулася 16-17 листопада 2023 року в м. Києві.*

Збережено авторську орфографію, пунктуацію і стилістику.
Відповідальність за зміст матеріалів несуть автори.

ISBN: 978-617-7668-55-7

© Авторські тексти, 2024

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Чечель А.О.,

д.е.н., професор, Маріупольський державний університет, м. Київ

Кириченко І.І.,

к.держ.упр., доцент, Маріупольський державний університет, м. Київ

Кобзар Д.П.,

здобувач освітнього ступеня «Магістр»,

Маріупольський державний університет, м. Київ

Актуальність. В умовах воєнного часу в Україні загострилися та активізувалися низка негативних процесів у соціальній, економічній та політичній сферах, що проявляються як на національному так і на місцевому рівнях.

В таких умовах держава неспроможна належним чином вирішувати більшість проблем соціальної сфери, а саме: масова міграція населення у зв'язку з військовим конфліктом, зниження рівня заробітної плати, високий рівень безробіття, збільшення частки незахищених верств населення тощо. Крім того, воєнні дії, що відбуваються на території України вже майже два роки, показали слабкість та неспроможність більшості соціальних інституцій в кризових ситуаціях у вирішенні зазначених питань, а збільшення залежності нашої держави від фінансової міжнародної допомоги, лише сприяє поглибленню зазначених негативних явищ [1].

Сталий економічний розвиток є обов'язковою умовою зміцнення України і основним напрямом на цьому шляху є впровадження інновацій соціального характеру в економіку – нових організаційних форм, які здійснювали б свою діяльність на принципах сталого розвитку.

Таким інноваційним інструментом є соціальне підприємництво. Саме соціальні підприємства можуть стати основним інструментом для вирішення низки важливих соціальних питань з урахуванням економічних та організаційних аспектів та стати підґрунтям для визначення напрямків впровадження та реалізації програм соціально-економічного розвитку і покращення інвестиційного клімату в державі.

Отже, актуальність теми дослідження визначена необхідністю своєчасного реагування на глобальні політичні та соціально-економічні виклики, що обумовлені російською військовою агресією проти України та з потребою активізації розвитку соціального підприємництва як інструменту, що здатен нівелювати зазначені виклики і сприяти сталому розвитку держави.

Новизна. Питанням соціального підприємництва в останні роки приділяється значна увага. Ці питання цікавлять не тільки науковців, а й представників влади, громадськості, бізнесу, а отже відбувається симбіоз теоретичних напрацювань з впровадженням в практичну діяльність.

У сфері соціального підприємництва цікавими є дослідження наступних науковців: Г. Завадських [2], І. Біла [3], Т. Лункіна [4] та ін. Питанням розвитку соціального підприємництва в контексті сталого розвитку присвячені праці С. Бортнік [5], Л. Шергіна, А. Жемба та ін.

У статті розглянуто особливості соціального підприємництва в контексті сталого розвитку, визначено основні проблеми, що гальмують розвиток соціального підприємництва в Україні. Як один із інструментів вирішення зазначених проблем запропоновано використання методу «дерева цілей», що дає змогу формалізувати складне завдання і поділити його на сукупність простіших завдань, для розв'язання яких існують перевірені прийоми і підходи.

Основна частина. Асамблеєю ООН у вересні 2015 року визначено 17 глобальних цілей сталого розвитку (рис.1).

Рис. 1. Глобальні цілі сталого розвитку

Цілі сталого розвитку – це заклик до дій, щоб покінчити з бідністю, захистити планету та поліпшити життя та перспективи кожного, в усьому світі.

Україна, приєднавшись до глобального процесу досягнення Цілей сталого розвитку, розпочала процес їх реалізації та адаптації з урахуванням специфіки розвитку країни [6].

У Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» (2017 рік) [7] визначено основні завдання національного розвитку та ключові індикатори для моніторингу їх виконання. Крім того, визначені цілі сталого розвитку стали основними орієнтирами при розробці програмних та прогнозних документів.

Загалом 17 цілей та 86 національних завдань Цілей сталого розвитку інкорпоровані у 162 нормативно-правові акти Уряду, на реалізацію цілей і завдань спрямовано 1394 завдань та 4296 заходів, закріплених в цих актах документів (рис. 2) [8].

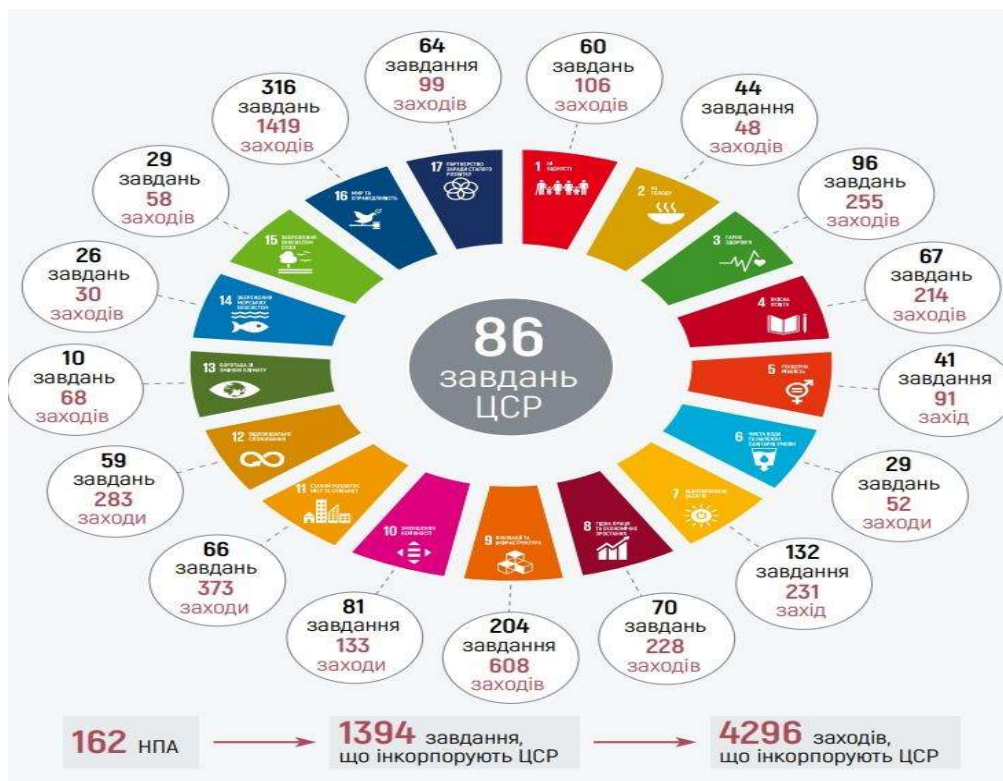

Рис. 2. Ступінь інкорпорації цілей сталого розвитку у документи стратегічного планування

Однак, як показав аналіз, така значна кількість стратегічних та програмних документів є досить складною для ефективної реалізації та призводить до деяких недоліків: не має системного підходу, розпорошення ресурсів та низька ефективність їх використання для досягнення визначеного результату. Наслідком цих недоліків є брак коштів для важливих завдань, дублювання функцій, завдань і заходів між органами виконавчої влади, низька відповідальність за недосягнення результату.

Деструктивні наслідки від збройної агресії росії виявилися критичними, що викликало ланцюгову реакцію дисбалансу усіх макроекономічних та соціальних показників в Україні.

Одним із дієвих інструментів, який здатен ефективно реагувати на глобальні та локальні виклики є соціальне підприємництво, що виробляє сучасні креативні підходи до соціальних проблем на основі бізнес-підходів. Зробити такий вид підприємництва привабливим в Україні це одночасно дуже актуальне і важке завдання.

Якщо порівнювати соціальне підприємництво [9] зі звичайною благодійністю, то можна відзначити, що соціальні підприємства набагато ефективніше вирішують соціальні проблеми при цьому розподіляють фінансові ресурси ефективно.

В першу чергу соціальне підприємництво спрямовано на вирішення соціальних проблем на рівні громади, регіону, держави, а вже потім – на отримання прибутку і це є основною його відмінністю від соціально відповідального бізнесу.

Соціальне підприємництво виступає важливим інструментом реалізації соціальної функції держави. Стимулювання розвитку соціальних підприємств у депресивних регіонах має стати пріоритетом як на державному так і на місцевому рівнях, оскільки завдяки таким підприємствам вирішується низка актуальних соціально-економічних, екологічних та культурних проблем регіону, вирішуються проблеми працевлаштування місцевого населення, в тому числі із категорії соціально вразливих груп, і, як результат – формування нових джерел надходжень до місцевих бюджетів [10]. Отже, створення соціальних підприємств та їх подальший розвиток не можливий без активної підтримки держави та місцевого самоврядування.

За даними аналітичного звіту для проекту «EU4Youth» [11] станом на 2020 рік в Україні налічувалося трохи більше 1000 соціальних підприємств. Як видно з графіку (рис. 3) за останні 5 років відбулося зростання кількості соціальних підприємств на 82%.

Таке динамічне зростання за останні роки є адекватною відповіддю на поглиблення соціально-економічної кризи в країні та реакцією на глобальні виклики: військовий конфлікт на території України, викликаний безпідставною агресією росії, значна кількість внутрішньо-переміщених осіб, ветеранів бойових дій та інших незахищених верств населення, масове безробіття та інфляція.

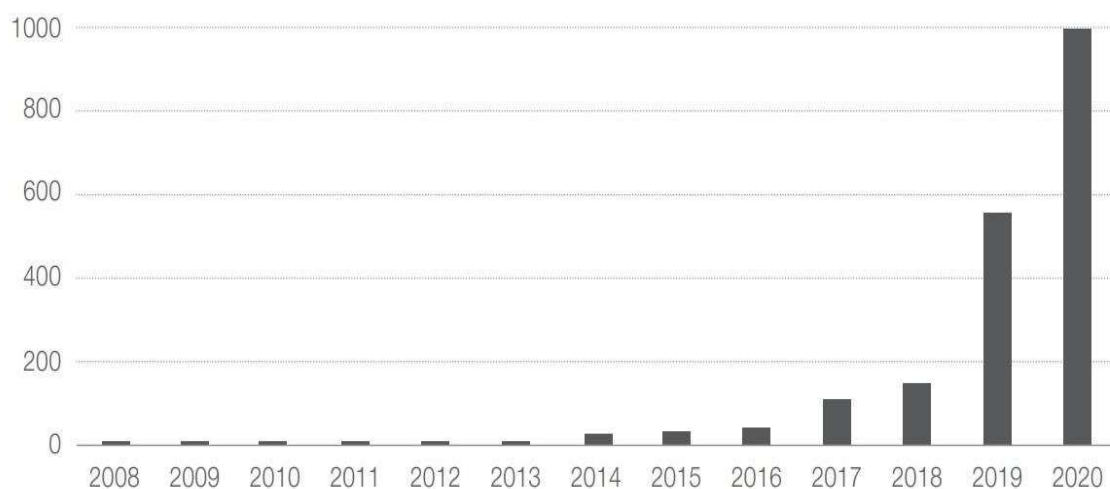

Рис. 3. Орієнтовна динаміка росту соціальних підприємств в Україні

Велику роль у появі нових соціальних підприємств відіграла підтримка один одного та згуртованість переселенців, ветеранів бойових дій та інших соціально-незахищених верств населення у прагненні вирішення своїх соціальних проблем.

Територіально найбільша кількість соціальних підприємств розташована у м. Київ та Київській області, Львівській, Полтавській,

Дніпропетровській та Черкаській областях. Як правило серед працевлаштованих на соціальних підприємствах більшість складає соціально вразливі категорії населення. Значну частку фінансів такі підприємства спрямовують на соціальну діяльність, а також на реінвестування у власну справу. Крім того, у своїй діяльності вони приділяють велику увагу залученню молоді, вирішенню гендерних питань тощо. Основними працівниками соціальних підприємств є молодь (69%) та жінки (54%). На більшості підприємств працюють особи, що відносяться до вразливих категорій (рис. 4).

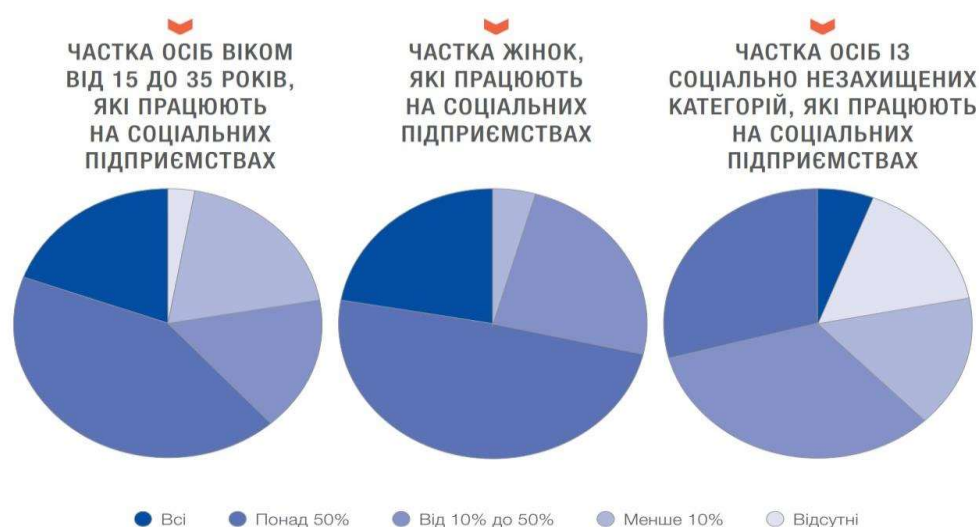

Рис. 4. Основні категорії осіб, що працюють у соціальних підприємствах

Говорячи про орієнтовний внесок в економіку усього сектору соціального бізнесу, можна зазначити що сума дорівнює приблизно 3 млрд. грн. на рік (більше ніж 106 млн. доларів США, або майже 90 млн. євро), а це практично 0,08% ВВП України. При порівнянні прогнозованого кінцевого національного продукту з часткою задіяних трудових ресурсів можна побачити, що орієнтовна продуктивність економічної діяльності соціального бізнесу в Україні на 9% вища, ніж середня по країні. При цьому треба зазначити, що головною метою діяльності соціального бізнесу не є отримання прибутку та досягнення високих економічних показників.

Головною місією своєї діяльності соціальний бізнес визначає досягнення певних соціальних цілей. Кожне соціальне підприємство формує свої результати виміру власної діяльності [12].

У наведеній нижче діаграмі (рис. 5) зображено частку соціальних підприємств із визначеним показником досягнення соціального ефекту.

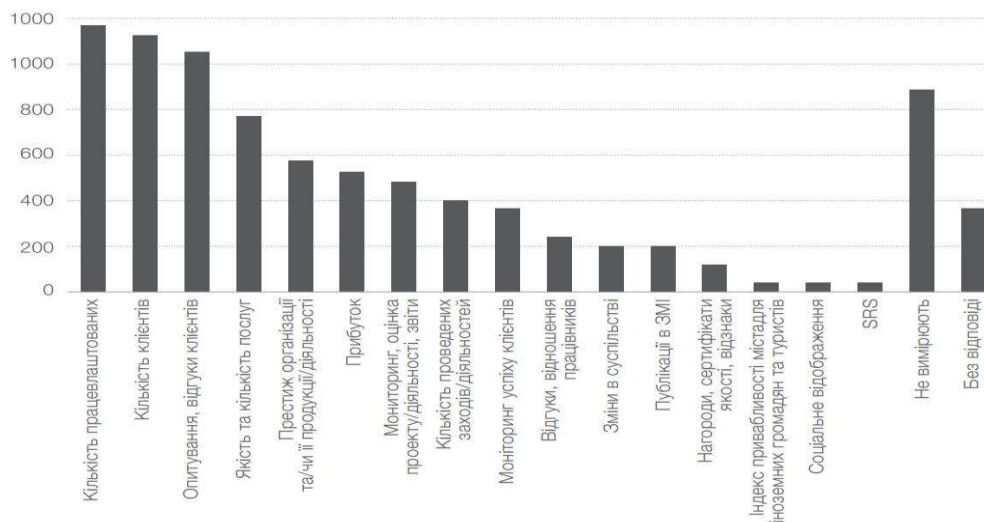

Рис. 5. Частка соціальних підприємств із визначеним показником досягнення соціального ефекту

Зокрема, найбільше підприємств основним показником продуктивності своєї діяльності вказали кількість працевлаштованих осіб, наступними значимими показниками виділено кількість клієнтів, опитування та відгуки щодо послуг та товарів, які вони пропонують, якість та кількість наданих послуг. Значну кількість показників не можна визначити кількісними методами, це ускладнює проведення порівняльного аналізу ефективності соціальної діяльності соціальних підприємств.

Працевлаштування – це один із основних показників якості соціальної діяльності соціального бізнесу. В середньому на рік на одне профільне соціальне підприємство приходиться близько 250 працевлаштованих осіб. Звідси орієнтовні річні показники всіх соціальних підприємств – 87500 працевлаштованих осіб. Це 21% від всіх працевлаштованих осіб за рік по всій країні. Соціальні підприємства у переважній більшості випадків займаються працевлаштуванням осіб із соціально незахищених категорій населення. Виходячи з цього, соціальні підприємства орієнтовно за рік працевлаштовують у середньому 2% таких осіб (осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів бойових дій та ін.).

За даними досліджень соціальні підприємства за рік надають соціальні послуги (інформаційні, консультаційні, юридичні інші) у середньому 80 соціально незахищеним особам на місяць. Тобто за рік клієнтами одного соціального підприємства стають у середньому орієнтовно 960 осіб. У розрізі всього соціального бізнесу річна база клієнтів складає у середньому 960 тис. осіб. Це 16,5% облікованих осіб з категорій соціально незахищених (осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів бойових дій, осіб, які знаходяться у складних життєвих умовах, безхатьків).

Як вже зазначалось вище, 36% соціальних підприємств спрямовують свій дохід на соціальні цілі. Виходячи з орієнтовного середнього показника річного доходу соціального підприємства у 40 179 грн., можна зробити

орієнтовний висновок про те, що соціальні підприємства у рік спрямовують свої доходи на соціальні цілі у середньому обсязі 14 465 тис. грн. Це складає 0,05% всіх видатків державного бюджету України, передбачених на фінансування соціального захисту населення, або 0,3% всього обсягу міжнародної технічної донорської допомоги, спрямованої на проекти підтримки та захисту соціально незахищених категорій населення. Для порівняння, єдиною діючою в Україні банківською програмою соціального інвестування WNISEF6 за 5 років свого існування було інвестовано у соціальні проекти 28 586 538 грн, тобто у середньому 5 717 тис. грн. у рік. Це на 60% менше, ніж орієнтовний річний внесок соціального бізнесу на соціальні цілі.

Основними перешкодами розвитку соціального підприємництва в Україні є: недостатня державна підтримка, а саме відсутність дієвих державних програм розвитку такого підприємництва та методів стимулювання, недосконалість законодавства у сфері малого та середнього бізнесу (в тому числі податкового), низька інформованість суспільства щодо особливостей соціального підприємництва та переваг ведення такого бізнесу тощо.

Тому основними важелями впливу держави на розвиток соціального підприємництва мають стати: законодавча база, яка визначатиме конкретні критерії соціального бізнесу; формування цілісного правового механізму підтримки діяльності соціальних підприємств; розвиток відповідних програм державного фінансування; створення спеціальних кредитних та позикових програм для залучення фінансових коштів на початковому етапі розвитку соціальних підприємств; створення соціального капіталу для підвищення рівня взаємодії та взаємодовіри у суспільстві [13].

Свідомі підприємці України, вивчаючи найкращі ефективні моделі інших європейських країн та адаптуючи їх до українських реалій [14], беруть на себе відповідальність за суспільний розвиток в державі.

Розглянемо детальніше приклади роботи соціальних підприємств, які довели свою ефективність:

– мережа кав'ярень «Veterano Coffee» (м. Київ), заснована ветераном АТО у 2016 році. Зараз налічує вже 6 кофейн в різних районах Києва. Підприємство відноситься до соціальних тому що: працевлаштовує ветеранів та постраждалих від збройних конфліктів; має систему «підвішених» піц – кожен охочий може купити піцу, щоб її передали до військового госпіталю; про всі отримані і витрачені кошти на «підвішені піци» заклад звітує на сторінці в facebook; 10% чистого прибутку направляє на допомогу постраждалим від збройних конфліктів. Зміст діяльності: генерування прибутку для підтримки окремих груп населення, генерування прибутку для підтримки діяльності організації, генерування прибутку для соціальних проектів;

– Львівська свічкова мануфактура. «Свічка – більше, ніж світло» – гасло Львівської свічкової мануфактури, для якої свічка це ще й спосіб

допомагати жінкам, які цього потребують. Заснувавши мануфактуру 2 роки тому, її власники вирішили виділяти частину прибутку закладу на допомогу Центру для жінок у кризових ситуаціях. Зміст діяльності: відродити дух ремісництва та допомогти жінкам, які потрапили у кризову ситуацію. У співпраці із громадською організацією «Народна допомога», Львівська свічкова мануфактура підтримує жінок з кризового центру, надає їм робочі місця, а також надає фінансову підтримку для поточних витрат Жіночого центру;

– молодіжна громадська організація «Вулик ідей» (м. Київ). Зміст діяльності: послуги з освіти (гуртки для дітей та дорослих, майстеркласи, організація фестивалів, конференцій, форумів, дитячих свят). Допомога переселенцям речами, одягом, книжками, наданням освітніх послуг, організація свят. Роздільний збір відходів (макулатура, кришечки, батарейки тощо);

– громадський ресторан у форматі Urban Space було відкрито 27 грудня 2014 року. Засновниками є 100 соціально активних людей, які рівних долях профінансували відкриття. Усіх їх об'єднує ідея якісного розвитку міського простору. Сучасний формат на перетині різних міських середовищ. Ресторан, де можна не лише поїсти, а й організувати власну презентацію, обговорити ідеї, знайти однодумців. А ще почитати книгу або придбати щось у крамниці. Зміст діяльності: унікальність проекту у тому, що 80% прибутку ресторану направлено винятково на реалізацію громадських некомерційних проектів з розвитку Івано-Франківська.

Наведені приклади дають змогу констатувати, що ефективним механізмом стимулювання позитивних соціальних змін у суспільстві стає саме соціальне підприємництво. Як було зазначено раніше, серед Глобальних цілей сталого розвитку визначено ціль №1 – Подолання бідності, а саме через механізм впровадження соціальних підприємств є змога вирішувати проблеми виживання найбідніших людей і допомагати їм вирватися із замкнутого кола бідності, забезпечуючи інклюзивну зайнятість [15].

На основі проведеного дослідження, можна виділити основні проблеми, що стримують подальший розвиток соціального підприємництва в Україні:

- несформована законодавча та регуляторна база, яка б регламентувала діяльність соціальних підприємств;
- недостатня підтримка з боку держави, особливо на етапі становлення соціальних підприємств;
- недостатня іміджева політика соціального підприємництва в Україні;
- значні ризики у зв'язку з нестабільною соціально-економічною та політичною ситуацією в країні;
- низький рівень активності громад і місцевої влади щодо створення соціальних підприємств;

– недостатня поінформованість населення щодо можливостей та ролі соціального підприємництва у вирішенні соціально-економічних проблем як окремих громад так і на державному рівні.

Одним із інструментів вирішення зазначених проблем може стати розробка «дерева цілей» розвитку соціального підприємництва в Україні (рис. 6).

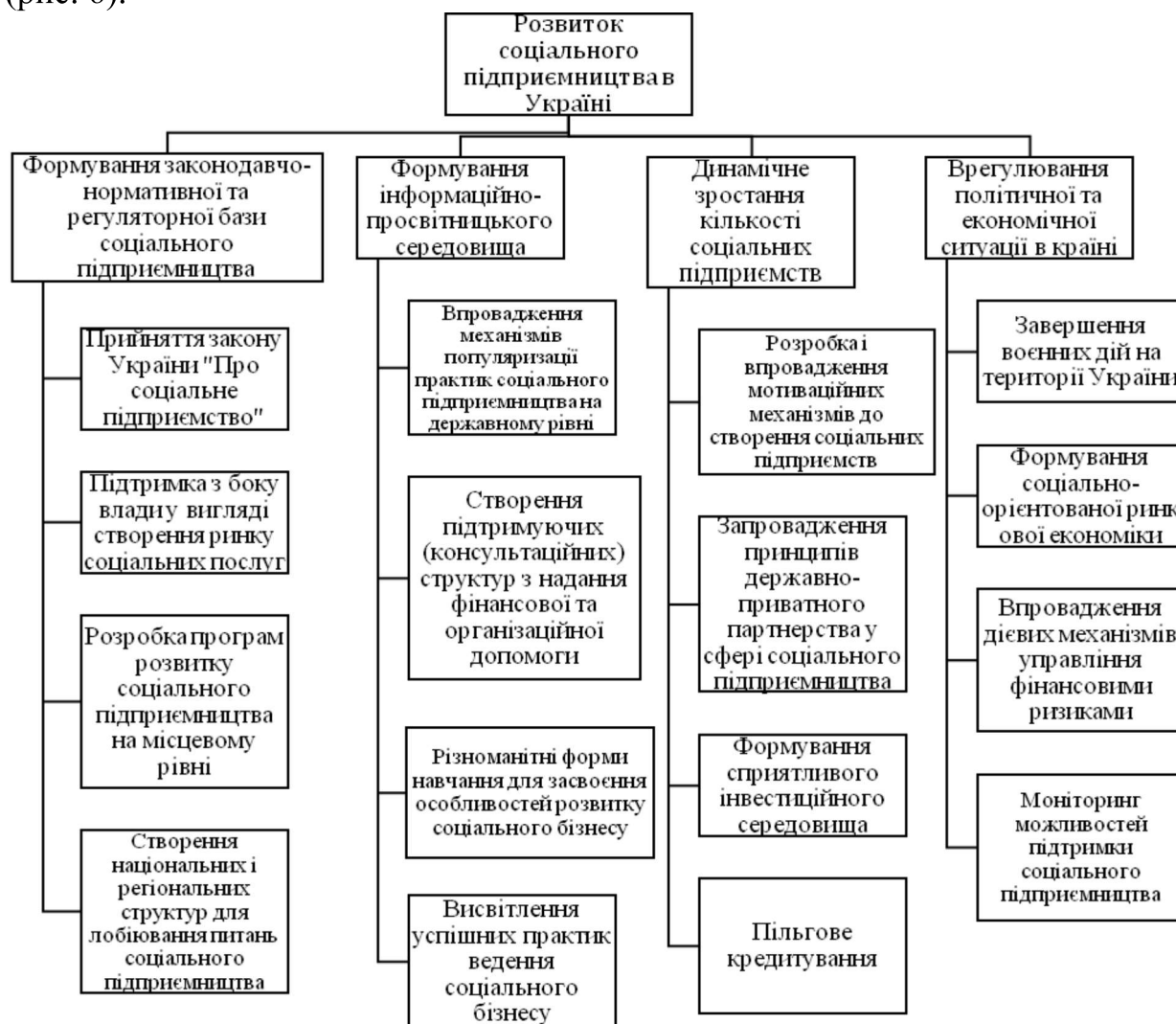

Рис. 6. «Дерево цілей» розвитку соціального підприємництва в Україні

«Дерево цілей» – це комплексний підхід, який включає систему цілей, що відображає впливи як зовнішнього (глобального), так і внутрішнього (в середині країни) середовища. Основна перевага використання «дерева цілей» полягає у тому, що цей підхід дає змогу визначити складне завдання і поділити його на декілька простіших завдань, для розв’язання яких існують перевірені прийоми і методи. Такий метод є важливим етапом цільового підходу в стратегічному управлінні.

Реалізація зазначених цілей та їх результативність дадуть поштовх до стрімкого розвитку соціального підприємництва в Україні та збільшення його впливу на забезпечення сталого розвитку.

Висновки. Отже, проведене дослідження підтвердило, що соціальне підприємництво має значний вплив як на економічний так і на соціальний розвиток країни. Побудова «дерева цілей» розвитку соціального підприємництва дозволила визначити систему цілей та визначити механізми їх досягнення.

Головна задача – активізувати розвиток соціального підприємництва та надати для цього усі умови як на рівні держави так і на рівні місцевого самоврядування для забезпечення сталого розвитку. Для успішного функціонування соціального підприємництва в Україні необхідно завершити процес формування законодавчої бази, посилити державно-приватне партнерство у цій сфері та створити умови для формування сприятливого інвестиційного середовища.

Незважаючи на те, що соціальне підприємництво – це новий соціально-економічний феномен, який не завжди відповідає певним стандартам ведення бізнесу, таке підприємництво є і особливим трендом сучасної економіки, оскільки економічні можливості підприємця формуються як наслідок корисності продуктів або послуг для задоволення потреб споживачів і враховують ефективні бізнес-моделі, які забезпечують сталий розвиток. В умовах сьогодення соціальне підприємництво має усі підстави, щоб стати основним фактором сталого розвитку не тільки на місцевому рівні, а й держави в цілому.

В Україні розвиток соціального підприємництва стримується через нестабільність економічної і політичної ситуації, а також через наявність військового конфлікту на території країни, але водночас, саме інститут соціального підприємництва може стати інструментом вирішення негативних наслідків зазначених проблем. І в цьому контексті значно зростає роль та вплив держави. Державне регулювання розвитку соціального підприємництва має зосередитися на формуванні сприятливого середовища та реалізовуватися відповідними загальнодержавними, регіональними та місцевими органами влади з метою узгодження інтересів держави і соціального бізнесу задля сталого розвитку.

Література:

1. Ачкасова О.В. Розвиток соціального підприємництва в Україні в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. – 2022. – Вип.3. – С. 57-64.
2. Завадських Г.М., Тебенко В.М. Практичні аспекти становлення соціального підприємництва в Україні. Бізнес Інформ. – 2020. – № 11. – С. 177184.
3. Біла І.С., Шевченко О.О. Соціальне підприємництво – сучасний тренд економічного розвитку. Наукові записки НаУКМА. Економічні науки. – 2021. – Том 6. Вип. 1. – С. 28-33.
4. Лункіна Т.І. Соціальне підприємництво в Україні як сучасний тренд розвитку: особливості, фінансові аспекти. Інфраструктура ринку. – 2020. – Вип. 39. – С. 297-303.
5. Бортнік Т. Соціальне підприємництво як інструмент вирішення суспільних проблем в контексті цілей сталого розвитку України. Економічний форум. – 2022. – С. 101-111.

6. Orlova Nataliia, Chechel Anna. The Determinants of Ukraine's Sustainable Development. Scientific Journal «MIND» Wyższa Szkoła Ekonomiczno-Humanistyczna (University of Economics and Humanities), 8/2019, [Електронний ресурс]. <https://doi.org/10.36228/MJ.8/2019.6>
7. Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна» URL: file:///D:/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%202022/SDG%20leaflet%20ukr_F.pdf
8. Добровільний Національний огляд «Цілі сталого розвитку Україна» URL: <VNR SDG Ukraine 2020.pdf> (un.org).
9. Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.Є., Туманова А.А. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін: Посібник К: ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ». 2017. – 188 с.
10. Комісаренко А.О. Соціальне підприємництво як інструмент соціальної політики. Право та державне управління. – 2022. – С. 152-155.
11. Соціальне підприємництво в Україні. Економіко-правовий аналіз. Звіт за проектом EU4Youth, 2020. URL: <https://euneighbourseast.eu/news/publications/social-entrepreneurship-in-ukraine-economic-and-legalanalysis>.
12. Білик О.І., Корецька Т.М. Перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. Ефективна економіка. – 2020. – № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
13. Осипова С.К., Носирев О.О. Соціальне підприємництво в управлінні регіональним економічним розвитком. Інвестиції: практика та досвід (Державне управління). – 2021. – С. 122-128.
14. Ільченко В.М. Соціальне підприємництво як індикатор свідомості суспільства. Економічний простір. – 2022. – № 178. – С. 46-50.
15. Сотнік І.В., Гаврилова В.В., Коваленко Є.В. Соціальне підприємництво як інструмент реалізації глобальних цілей сталого розвитку. Актуальні проблеми економіки. – 2018. – №2. – С. 62-73.